

ÉLETUTAK / ORAL HISTORY ARCHÍVUM

„NAGYON JÓ
EGYETEMRE
JÁRTAM,
A MAGYAR
FORRADALOM
EGYETEMÉRE”

GEORGIOSZ VASZILIU
ELMONDJA ÉLETÉT
HEGEDŰS B. ANDRÁSNAK

1956-OS INTÉZET
BUDAPEST, 1999

AZ 1956-OS MAGYAR FORRADALOM
TÖRTÉNETÉNEK DOKUMENTÁCIÓS
ÉS KUTATÓ INTÉZETE – KÖZALAPÍTVÁNY

Az interjút készítette
HEGEDŰS B. ANDRÁS
Az interjút szerkesztette és a jegyzeteket írta
HEGEDŰS B. ANDRÁS és
KŐRÖSI ZSUZSANNA

© 1956-os Intézet, 1999

ELŐSZÓ

Az 1956-os Intézet keretében működő Oral History Archívum régebbi hagyományait felelevenítve új életútinterjú-kötetet bocsát útjára. Az OHA íratlan szabályai szerint általában magyar visszaemlékezők életútját rögzítjük. Jelen esetben kivételt teszünk, bár nem teljesen térünk el a magunk állította korlátoktól, hiszen Georgiosz Vasziliu ugyan görög, aki Ciprus szigetén, az egykori brit gyarmaton született, de életének, pontosabban ifjúságának meghatározó részét Magyarországon töltötte. Tökéletesen megtanult magyarul, ma is szinte hibátlanul és főleg nagy élvezettel beszéli nyelvünket. „Én abban az időben természetesen görögnek éreztem magam, de ugyanakkor nagyon magyarnak is” – vallja magáról.

Georgiosz Vasziliu 1931-ben született Famagustában. Szülei megbecsült orvosok voltak, akik aktívan részt vettek a ciprusi baloldali politikai mozgalmakban és a szakszervezetek megszervezésében. Az ország gyarmati helyzetéből adódó problémákat látván kommunisták lettek, és ezt a döntésüket csak megerősítette a második világháború, a szülőföld német megszállása és a menekülés a nácik elől. A világháború idején csatlakoztak a nyugati hatalmak oldalán az antifasiszta ellenálláshoz. A háború utáni görögországi politikai helyzet, a görög kommunisták által kirobbantott polgárháború és annak összeomlása azonban már kétségeket támasztott a gondolkodó és kételkedésre hajló baloldali értelmiségiekben. Különösen az olyan emberekben, mint az idősebb Vasziliu, aki a görög partizánhadserg orvosaként megélte az Észak-Görögországban dúló polgárháború szörnyűségeit és az összeomlással járó pártvitákat, amelynek végül maga is politikai áldozatává lett.

Amikor az interjú készült, Georgiosz Vasziliu már régen szakított a kommunizmussal, mégis nagy megértéssel beszélt családjá baloldali elkötelezettségéről. Több évtized múltán is rendkívüli átéléssel mondta el apja viszontagságait, politikai vitáit és kalandos sorsát a Szovjetunióban. Apja fokozatos szembefordulása a párttal igazolta az ő kibontakozó kétségeit, és apja sorsával történt szembesülése elősegítette szakítását a kommunizmussal. Ebben a döntésében még sok más élmény – főként a magyar forradalom katartikus hatása – is közrejátszott.

Hősünk 1950-ben Nyugat-Európán át a görög menekülteket befogadó Magyarországra érkezett. Magától értetődő módon azonosult a szocializmust építőkkal, s – némi kerülő után – elvégezte a Marx Károly Közgazdaság-tudományi Egyetemet. Nagy Imre 1953-as programját követően az „új szakasz” lelkes híve lett, és barátai révén megismerkedett a pártellenzék tagjaival. Szembefordult a sztálini típusú rendszerrel, a szocializmus megreformálhatóságába vetett hite azonban ekkor még megmaradt.

1956-ban „azt hittük, hogy lehetőség van egy újabb kezdetre” – idézi fel az interjúban, és „tudtuk, hogy az embernek szabadnak kell lennie, hogy igazi demokráciát akarunk”. Az emigráns görög – számos sorstársához hasonlóan – azonosult a magyar forradalommal. Ez készítette arra, hogy elvállalja a Hungaricus álnéven híressé vált politikai vitairat külföldre csempészését. Amikor gyanútlanul újra Magyarországra jött, azonnal őrizetbe vették, de nem fogták perbe. Elhagyta Magyarországot, és Londonban gyakorló közgazdásszá képezte magát.

Ciprus függetlenségének elnyerésekor tért vissza szülőföldjére, ahol a piacgazdaság erejében bízva önálló vállalkozásba kezdett, komoly szerepet vállalva az ország modernizálásában. Sosem szakított a közélettel, 1988-ban független jelöltként megnyerte az elnökválasztást, és egy cikluson át töltötte be a köztársasági elnöki posztot.

Georgiosz Vasziliu – akit nemcsak magyar barátai, hanem a rendőrségi iratok is Jorgosznak neveznek – sohasem szakított Magyarországgal, „haza”-járt Budapestre, ápolta kapcsolatait. 1991 októberében köztársasági elnökként leróta kegyeletét a Rákoskeresztúri köztemető 301-es parcellájában, és átvette a Nagy Imre-emlékplakettet.

Az interjú az 1956-os Intézet kezdeményezésére készült 1991. augusztus 26-án és 28-án Nicosiában, Ciprus fővárosában, az Elnöki Palotában, a brit főkormányzó egykori lakhelyén. Az elnök őszinte örömmel emlékezett vissza családjára és saját múltjára, vállalva szülei – ma már „divatjamúlt” – történetét is. A beszélgetés magyar nyelven folyt, és a magnetofonról leírt szövegen csak a legszükségesebb javításokat végeztük el.

Az olvasó nem csupán egy elmúlt világba tekinthet be, hanem közelebb juthat annak megértéséhez is, hogy az európai (és persze nem csak az európai) értelmiség jelentős része számára miért tűnt logikus választásnak a kommunista mozgalomhoz való csatlakozás, majd sokak számára miért volt ennek törvényszerű folytatása a csalódás és a szembefordulás. Ez a kötet azt illusztrálja, hogy a magyar forradalom nemcsak a magyar értelmiség egy jelentékeny csoportját fordította szembe a kommunista párttal és annak eszméivel, hanem olyanokat is, mint a görög Georgiosz Vasziliu, aki emberi tisztességből és erkölcsi megfontolásból vált kommunistából modern gondolkodású polgárrá.

Budapest, 1999 októbere

Hegedűs B. András

Elnök Úr, elhoztam Önnek a Mérei Ferenc¹ és társai elleni perben 1959. április 1-jén jogerősen kihirdetett ítélet hivatalos másolatát. Az ítéletet a Legfelsőbb Bíróság Népbíróági Tanácsa hozta.² Ebben az ítéletben szerepel Ön is, mint akinek bizonyos szerepe volt ebben a „bűncselekményben”. Ön a Hungaricus álneven írt politikai vitairatot³ – úgymond – kicsempészte Londonba. És szerepel az ítélet indokolásában egy Göncz Árpád⁴ nevű személy is, aki ebbe a dologba is belebonyolódott. 1959-ben nem volt magyar köztársaság, nem sejtettük, hogy Göncz Árpád egyszer a Magyar Köztársaság elnöke lesz. És 1959-ben nem volt ciprusi köztársaság, és nem sejtettük, hogy Ön a Ciprusi Köztársaság elnöke lesz.

Én nem tudtam, hogy Göncz Árpád benne volt ebben az ügyben.

Ugye ez olyan, mint egy mese?

Igen ez olyan, mint egy mese. Ennek a lényege az, hogy volt egy magyar értelmiségi csoport, amelynek én egyik barátja voltam. Tagjai akkor még kommunisták voltak, de mondjuk, hogy olyan szabadon gondolkodó kommunisták. Köztük volt Fekete Sándor⁵, Kornai János, a közgazdász⁶, de nem emlékszem mindenkinek a nevére. De mindegy is. Ezek a fiatalok az ötvenes évek elejének a pártértelmiségi elitjéhez tartoztak, akik korán meglátták, korán észrevették, hogy valami rosszul megy. Szóval olyan idealisták voltak, akik az elsők között látták meg, hogy mi van. És én valójában véletlenül – vagy nem is véletlenül, mert én is egy gondolkodó ember voltam –, az egyetemen keresztül megismertem az egyiket, azután a másikat is. Azután tagja lettem ennek a baráti társaságnak. Együtt beszélgettünk, együtt gondolkoztunk a különböző problémákról. És egyetértettünk abban, hogy muszáj a rendszerrel valamit tenni. Ha abban az

időben nem is arra gondoltunk, hogy egy új rendszer kell, hanem valami olyanra, amit Dubček⁷ tizenkét év múlva próbált csinálni – a szocializmust emberi arculattal. Mert mondjuk ki, hogy ez a mozgalom Pesten kezdődött, és nem Prágában. Tizenkét év múlva folytatódott Prágában, de Pesten kezdődött. És a Magyar Újságírók Szövetségének a klubjában, amely az akkori – hogy is hívták akkor? – igen, az akkori Sztálin úton volt, a régi Andrassy úton. Ott beszélgettünk, oda jártunk. No most a Hungaricusszal a helyzet az volt, hogy én a forradalom után – nem emlékszem pontosan, hogy mikor, de azt hiszem 1957 januárjában vagy 1956 decemberének a végén⁸ – elutaztam Magyarországról. Angliába mentem. És akkor – azt hiszem – Fekete Sanyi mondta, hogy van valami, amit oda akarnak nekem adni, hogy én kivigyem Fejtő Ferencnek⁹ Franciaországba.

Egy részletkérdés: a Nyugati pályaudvarról indult a vonat Londonba, amikor a Hungaricust kivitte?

A Nyugati pályaudvarról, igen.

Nem emlékszik rá, hogy ki volt az a személy, aki a papírost, a borítékot átadta a Nyugati pályaudvaron?

Arra már nem emlékszem.

Ha megkérdezem, hogy Litván György lehetett-e?

Lehetett. De biztosan nem emlékszem, hogy ki adta. Ő jobban emlékszik, mint én.

Igen. Litván úgy emlékszik rá, hogy ő volt. Persze ez csak egy epizód.

Most ahogy mondja, emlékszem, hogy valaki jött, és odaadta. Ez az epizód pedig nagyon érdekes. Mert most eszembe jut, hogy mi megbeszéltük ezt Fekete Sándorral. Először azt mondták, hogy „Jorgosz, van valami nagyon fontos, amit akarunk kérni tőled. Tudod, itt van valami, amit ki kellene vinned. Hajlandó vagy? S ez természetesen veszélyes.” Én elolvastam, és azt mondtam nekik, hogy egyetértek, és ezért szívesen elviszem. Ők meglepődtek, hogy hajlandónak mutatkoztam, de számomra ez magától értetődő volt, én mindig így viselkedtem. És aztán megbeszéltük, hogyan fogjuk csinálni. S ahogy most mondja, azt hiszem, éppen erről volt szó. Ugyan a részletekre már nem emlékszem. Szóval odaadták nekem ezt a tanulmányt. Én elolvastam, egyetértettem a leírtakkal, és megmondtam, hogy szívesen elviszem. És szerencsés voltam, mert senki nem vette észre, hogy kivittem.

Vonaton utazott?

Vonaton mentem, igen. Párizsban találkoztam Fejtővel.¹⁰ És egy másik barátommal is, aki ismerte Fejtőt, és aki akkor ott volt Párizsban, azt hiszem, Bíró András¹¹, aki valamelyik lapnál, talán a *Népszavánál* volt újságíró. Volt néhány más magyar barátom is akkor Párizsban. Találkoztam Fejtővel, odaadtam neki a dokumentumot, és elbeszélgettünk. A Hungaricust először külföldön nyomtatták ki, nem Magyarországon. De pontosan nem emlékszem már.¹² És amikor a Hungaricus megjelent, akkor ez volt az első igazi, eredeti dokumentum, amely kijött Magyarországról, amely kijött a szocialista országokból '56 után. És nagy volt a hatása nemcsak Magyarországon, hanem nagy volt a hatása Nyugaton is, értelmiségi körökben is, politikai körökben is. És valamikor, valamilyen módon, amit persze én nem ismerek, a magyar hatóságok, az ávósok rájöttek, hogy kik írták ezt a doku-

mentumot. És letartóztatták őket. És sajnos valaki kötelességének tekintette megmondani, hogy én voltam az, aki kivitte.

Én közben visszamentem Pestre, még másfél évre. Szóval '56 végén, vagyis '57 elején elmentem, azután visszajöttem néhány hónap múlva. Dolgoztam még néhány hónapig, és aztán kimentem megint, és egy évig voltam Angliában. És ismét visszamentem Magyarországra 1959-ben azzal, hogy egy hónapig maradjak ott, mert be akartam fejezni a disszertációmát. És akkor letartóztattak. Ahogy megérkeztem Budapestre, huszonegy órán belül letartóztattak.¹³ Hát jöttek, és azt mondták, hogy ők tudnak mindent. Én meg nem tudtam semmit. Szóval én visszajöttem 1959 telén. Mikor volt a per?

A per 1959 tavaszán zajlott.

Igen, én 1959 januárjában jöttem vissza. És közben valaki mindent megmondott. Amikor visszajöttem, senki nem mondott nekem semmit. Én lényegében egész '58-ban nem voltam Magyarországon. Londonban éltem és dolgoztam. Visszajöttem, hogy egy hónapig maradjak Budapesten, és aztán vissza akartam menni. Nagyon jól emlékszem, hogy egy ismerősöm, akit régről, az egyetemről ismertem, eljött hozzám. Egy nő. Ez nagyon érdekes volt. Elmentem egy görög barátom lakására beszélgetni. Neki volt ő egy egyetemi ismerőse. És én nagyon csodálkoztam, hogy miután én megérkeztem, néhány óra múlva ez a nő rám szállt. Ez a nő rám szállt, és aztán azt kérdezte „Hogy vagy?”, és csókolózni kezdett, és sok minden után érdeklődött, kérdezett, hogy mit csinálok Angliában, miért jöttem vissza, és így tovább. Én abban a pillanatban nem gondoltam semmire. Miután elváltunk, hazamentem a saját lakásomba.

Itt lép be a történetbe az az ex-DISZ-főtitkár vagy -titkár, aki átvós főember lett, Hollós Ervin¹⁴. Órá jól emlékszem. Ismer-

tem őt, de nem jól. Nem emlékszem, honnan, de valahonnan ismertem. Biztosan nem volt barátom. Valahogyan ismertem. És ő is ismert engem. Akkor nem is tudtam, hogy ő ávós lett. Találkozott velem az utcán, ha jól emlékszem, a közgazdasági egyetemnek egy diákháza volt ott, kollégiuma, azt hiszem, a Veres Pálné utcában, és éppen srégvizaví ezzel a diákkollégiummal volt egy kis maszek cukrászda. Egy nagyon csinos nőé volt az a cukrászda, és én jó barátságban voltam ezzel az asszonnyal, gyakran odajártam hozzá, és ettem valamit. Szóval, amikor Hollós látott, utánam jött a cukrászdába – ez körülbelül huszonnégy órával volt az érkezésem után –, és csak ennyit mondott: „Hogy vagy?” Mondtam: „Hát jól vagyok.” „Valamit akarok neked mondani.” „Mit akarsz?” „Itt nem lehet beszélni, gyere velem.” „Szívesen.” Erre jól emlékszem, mert péntek délután vagy szombat reggel kellett, hogy ez történjen. És én már elintéztem, hogy egy jó barátnőmmel szombaton kora délután találkozunk, és elmegyünk valahová, vidékre az egész vikendre. És Erzsi hiába várt, mert a randevúra nem tudtam elmenni. De Hollós azt mondta: „Gyere velem.” Hát mentem vele, de megkérdeztem tőle: „Hova megyünk?” „Muszáj, hogy velem gyere.” De mivel egyedül volt, nem volt vele senki, nem ijedtem meg. Megértettem, hogy valahová el akar vinni. Magával vitt, és azután elmentünk egy ilyen irodaházba, egy ÁVO-házba.¹⁵ Nem tudom, hogy hol volt. És akkor Hollós megmondta, hogy miről van szó: „Hát komoly probléma van, mert úgy tudjuk, hogy Te ellenforradalmi tevékenységben vettél részt, és nekünk muszáj az egész igazságot tudni.” És ott tartottak két napig. Ez egy nagy börtön volt, szabályos börtöncellákkal. És elvettek mindent tőlem, órát és a többit. Betettek egy cellába, s aztán mondták, muszáj mindent elmondanom, és fenyegettek. És aztán kezdtek kérdezni. Nem vertek vagy ilyesmi, hanem ilyen, mondjuk, morális presszió volt. Én nem akartam semmit mondani, nem is tudtam

semmiről, azt sem nagyon tudtam, hogy miről van szó. Valamilyik pillanatban azután elkezdtek kérdezni, hogy mi van a Hungaricusszal, és a többi, és a többi. De én nem voltam hajlandó bármit is elmondani. De azután megértettem, hogy ők tudják, hogy én voltam az a személy, aki kivittem az iratokat. Tehát megértettem, hogy semmi értelme nincs letagadni azt, hogy én mit csináltam. Azt mondtam: „Igen, valamit csináltam.” „Mi volt az?” Először azt mondtam nekik, hogy én nem tudtam, hogy mit vittem ki. Valamit odaadtak, egy barátom adott egy levelet, hogy vigyem el, adjam oda egy másik barátjának. Én nem ismertem ezeket az embereket. Szívességet tettem, hát mi rossz van ebben? Ez nem olyan borzasztó dolog. Lényegében ez volt az én védekezésem. De ami nekem nagyon nem tetszett, az az volt, hogy az én barátaim mindenféle dolgot elmondtak rólam. Hát ma már mindegy, azok ilyen idők voltak. Én állandóan azt ismételtettem, hogy én semmit sem tudtam arról, hogy mi van különben. Adtak egy levelet nekem, azt kivittem, és odaadtam valakinek. És nem hiszem, hogy ez bűn. Hogyha ti azt mondjátok, hogy ez rossz volt, hát sajnálom, de ez volt.

Hollós vezette a kihallgatást?

Hollós igen.¹⁶ Hollós személyesen, de nem csak Hollós. Két napig tartottak benn, és hétfőn reggel megkérdezték. „Rendben van, hajlandó megmondani azt, ami történt?” Azt mondtam, hogy „ez az igazság, én megmondhatom, hogyha ez kell”. És azt mondták: „Rendben van, hát elmehetsz, de nem szabad senkinek megmondani, hogy itt voltál. Mondhatsz, amit akarsz, de ezt ne mondjad, mert hogyha ezt elmondod, akkor újra letartóztatunk. És hát még be fogunk ide hívni, és ezért addig nem szabad Magyarországról elutaznod.” És a kihallgatás után elvették az útleveletem. Tehát nekem ennek eredményeképpen lényegében egy

egész évig Magyarországon kellett maradnom, 1959 végéig. De azt is mondták, hogy közben dolgozhatom az intézetben, és befejezhetem a disszertációm. Úgyhogy így tovább dolgoztam az intézetben, vagyis a Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság-tudományi Intézetében. Senkinek nem meséltem semmit. De a barátaimnak, mint Kornai Jancsinak meg másoknak, akik mondjuk ehhez a Hungaricus-társasághoz tartoztak, persze elmondtam: „Sajnálom kedves barátaim, de a mi barátaink nem voltak nagyon bátrak. Mert miért volt szükség elmondani, hogy nekem adták oda a kéziratot, hogy vigyem ki.” De mindegy.

Ugyanakkor én a magyar pártnak is tagja voltam mint görög menekült, ahogy bennünket hívtak. Ugyanis mint görög diák párttag lettem, és aztán valamelyik pillanatban a görög kommunista párt Magyarországon megszűnt. Azt hiszem, 1954-ben vagy 1955-ben, már nem emlékszem. Nem működött többé a különálló görög párt, és így minden görög párttag automatikusan magyar párttag lett. Megkapta a párttagságot, akár aktív volt, akár nem. Igen, de ez egy formalitás volt. És '56 után aztán behívtak a Központi Vezetőségbe, és egy ilyen, mondjuk, per, fegyelmi eljárás folyt ellenem. „Hogy szabad, hogy egy ilyen ciprusi ember, aki egy ilyen jól ismert ciprusi pártvezető fia, így viselkedjen, és hogy ez ellenforradalmi tevékenység, és a többi, és a többi.” És kizártak a pártból.

A Magyar Szocialista Munkáspártból?

Igen. És lényegében ez volt számomra a legjobb dolog, ami történhetett. Mert ez a kizárás megszabadított azoktól – a mondjuk úgy – erkölcsi-szellemi kötelékektől, amelyek az embert megkötik, még hogyha már nem is ért egyet a legtöbb dologgal. És azóta nem voltam egyetlen pártnak sem tagja. De ők viszont elhatárolták, hogy nem fognak a perbe bevonni, és nem fognak

– mondjuk – becsukni. Lényegében két ok miatt. Az egyik ok az lehetett, hogy az én édesapám akkor a Szovjetunióban volt, és ők azt hitték, hogy egy nagy pártkáder. A részleteket egyáltalán nem ismerték. És nem akartak egy ciprusit, egy görög menekültet becsukni egy magyar ügyben, és egy nyilvános perben szerepeltetni, mert úgy látszik, azt hitték, hogy ennek a haszna sokkal kisebb lenne, mint a negatív hatása, mind Magyarországon, mind Cipruson, mind a görögök közt. És ezért határozták el, hogy nem csuknak be, hanem csak kizárnak a pártból.

Nagyon sok embert zártak ki akkor a pártból, akiket nem csuktak le, mert nem lehetett mindenkit lecsukni. Megfélemlítésnek volt jó.

Igen, nem lehetett mindenkit lecsukni. Meg akartak félemlíteni. És ezenkívül én nem voltam magyar. Kornai Jánost sem csukták le, bár ő is benne volt a „Hungaricus Klubban”. Kornai is párttag volt 1956-ig, de azután nem lépett be az MSZMP-be.

Elnök Úr, azt hiszem, itt van az a pillanat, amikor vissza kell térniünk a történet elejére, azaz az életére. Ha jól tudom, 1931 májusában született?

Igen. Itt, Cipruson, Famagüstában, amely most török megszállás alatt van.

Megkérem, mondja el, hogy 1931-től 1956-ig mi minden történt Önnel. Abból indultunk ki, hogy ez a történet szinte nem is lehet igaz.

Nézze: az édesapám, Evelthon Vasziliu szemorvos, szemsebész volt, az édesanyám, Fofó Vasziliu fogorvos. Mind a ketten fia-

tal korokban kerültek a diákmozgalomba, és aztán, amikor Görögországba mentek tanulni, mind a ketten kommunisták lettek. Ez a húszas évek vége felé történt. Aki a húszas években kommunista lett, az százszázalékosan idealista alapon állt, az emberiséget akarta megváltoztatni vagy megváltani. Egyébként én büszke vagyok a szüleim történetére, mert a szüleim nemcsak becsületes és mondjuk, száz százalékig tiszta idealisták voltak, hanem sokat is szenvedtek emiatt az idealizmus miatt, és bebizonyították az életükkel, hogy igazi idealisták voltak. Akkor, a fasizmus idején is és máskor is, nem volt sok választatása az embereknek: vagy az egyik volt az ember, vagy a másik, vagy itt állt, vagy ott.

A tanulmányaik után ide, Ciprusra jöttek vissza, mert mind a kettő ciprusi volt. Én itt születtem. Azután két év múlva az édesapám folytatni akarta a tanulmányait, és visszament Görögországba. Athénben voltunk az ő fiatalkorában, és azután 1936-tól 1940-ig Lészvosz szigetén éltünk, ahol az édesapám mint szemorvos dolgozott. Egyébként az édesapám kitűnő orvos volt, az egyik legjobb görög orvos, de Ciprusban biztos a legjobb. És akkor, amikor Lészvoszon dolgozott, nagyon sikeres volt, szóval gazdaságilag-anyagilag nagyon jól megvoltunk. A semmiből kezdte, és nagyon gyorsan felküzdötte magát. És még most is, hogyha valaki elmenne Lészvosz szigetére, és érdeklődne a Vaszíliu doktor úr után, az öreg emberek még emlékeznének rá. Nagy humanista volt, aki, ha mondjuk szegény volt a betege, nem kért pénzt tőle.

Nemrégén láttam egy filmet, egy kanadai orvosról szól, aki harcolt Spanyolországban, és aztán Kínába ment, és ott meghalt. Nagyon jó film, és a főhős élete nagyon hasonlított az édesapám életéhez. Szóval egy idealista, szociális érzékenységgű orvos, aki szociális okok miatt bekerül a kommunista mozgalomba. Szóval ott, Lészvoszon éltünk. Amikor a háború kitört,

és a németek megtámadták Görögországot,¹⁷ a görög titkos rendőrségtől eljöttek hozzánk, és azt mondták az édesapámnak, hogy „Kedves doktor, tudjuk, hogy te kommunista szimpatizáns vagy – mert ebben az időben a kommunista párt illegális volt –, de mi nagyon szeretünk téged, mert te olyan jó doktor vagy, és olyan jó ember vagy, és ezért előre megmondjuk neked, hogyha a németek két-három nap múlva bejönnek Lészvosz szigetére, akkor te leszel az első, akit majd letartóztatnak. Mert itt a nyilvántartásban mint kommunista szerepelsz. És azt is tudják, hogy te angol állampolgár vagy.” Mert a ciprusiak mind angol állampolgárok voltak.¹⁸ „Úgyhogy muszáj elmenned.” Délután három óra tájban édesapám hazajött, és azt mondta az édesanyámnak, hogy el kell mennünk. Ott volt a nagy lakásunk, egy mondjuk, burzsoá lakás. Érti, hogy mit jelent ez? Ott kellett hagyni mindent. Két-három kofferbe betettünk néhány holmit, ami volt, ami kellett, és beültünk egy csónakba, és átvittek bennünket Törökországba.

Csónakba? Nem hajóba?

Nem, nem. Fonott csónakban utaztunk. Egy kis halászcsónakban. És átmentünk Törökországba. Ez 1941-ben, húsvétkor volt. Törökországban egy kis városban, Ayvalikban voltunk néhány hétig, és azután onnan mentünk Ízmirbe. És Ízmirből Mersinbe költöztünk (ez a város már elég közel esett Ciprushoz), és onnan vissza Ciprusra. Visszajöttünk Ciprusra. Akkor már nem egy ilyen csónakkal, hanem egy nagyobb vitorlás hajóval, ami tönkrement. Akkor a németek már Szíriában voltak, és majdnem letartóztattak bennünket, de nagy nehézségek árán megérkeztünk Ciprusra. És nem volt egy fillérünk sem. Abszolút szegények voltunk. Elmentünk édesapám falujába – én akkor tízéves voltam –, ahol egy-két hónapig maradtunk